

TAMÁSI Anna Éva

adjunktus
SZTE ÁJTK

DOI: 10.15170/DIKE.2022.06.02.12

**Az ágytól és asztaltól történő elválás az egyházjogban a 19-20. században,
kitekintéssel a magyar magánjogra¹**

The Separation from Bed and Board in Canon Law and Hungarian Private Law in the 19th-20th Century

The most important procedure before canonical tribunals was separation from bed and board (separatio a mensa et toro) which has been the most frequent procedure and has been the antecedent of the divorce trial. (Although it has to be mentioned that the latter has not been a ‘classical’ divorce, because it was not permitted for a long time, more exactly until the Marriage Act of 1894.) Moreover, it could be mentioned that the matrimonial regulation of the two legal systems, namely the national particular canon law and the State private law, has been strongly influenced by each other which was reflected in the interacted legal institutions such as in the regulation of the separation.

Keywords: *separation, canon law, private law, marriage, ecclesiastical court*

1. Bevezető

A szeparáció, azaz ágytól és asztaltól történő elválás ismert volt mind a kánonjogban, mind a korábbi magánjogunkban. E jogintézmény az egyházjogban (és a szentszéki joggyakorlatban) egészen a 20. századig kiemelt jelentőséggel bírt, mivel – mint a későbbiekben részletesen bemutatom – a házassági perek nagy része ágytól és asztaltól történő elválás iránti kereset volt. Kijelenthetjük, hogy a Házassági törvény (1894. évi XXXI. tc., a továbbiakban: HT) hazánkban is több évszázados joggyakorlati múltra visszatekintő egyházjogból vette át ezt az intézményt² lényegében azért, hogy tekintettel legyen azokra a katolikus vallású polgárookra, akik egyházuk tanítása szerint a házasságot felbonthatatlannak tekintették, tehát egy gesztusnak is minősíthetjük a polgári házasság bevezetésekor a katolikus egyház felé. Ezen túl házasságrendező szerepet is szántak neki, mivel ahol remény mutatkozott még a házasság megmentésére, ott éltek ezzel a lehetőséggel, abból a megfontolásból, hátha ennek ideje alatt sikerül a feleknek helyrehozni a házasságukat.

Az intézmény eredete okán először az egyházjogi szabályozást kell áttekintenünk, majd ezt követően a magyar magánjog szabályozásának legfontosabb jellemzőit mutatjuk be, végül az

¹ A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.

² Vö. SZABÓ, Az állami házasság megjelenése 49–50.

egyházi joggyakorlatot elemezzük a legfontosabb szeparációs percímek mentén (a veszprémi és a székesfehérvári szentszék anyagainak alapulvételével).

2. Jogsabályi alapok

Elsődlegesen le kell szögezni, hogy a szeparációra vonatkozó egyházi jogi normák nem egy helyen, egy kódexben voltak megtalálhatók 1917 előtt, mivel addig nem volt egységes törvénykönyv, hanem az évszázadok során megszületett jogsabály-gyűjtemények együttesen alkották a kánonjogot. Ez jelentősen megnehezítette a jogalkalmazást a mégoly felkészült és nagy tudású egyházi személyeknek is.³ A középkori egyházi jogi normákat a *Corpus Iuris Canonici*, magyarul kánon törvénytár igyekezett egységes materiába foglalni, amely jogsabály-gyűjteményt többször is kiadták. A Corpus későbbi kiadásai legnagyobb részben a XIII. Gergely pápasága idején, 1582-ben megjelent hiteles kiadásra alapultak.⁴ Azonban nemcsak a Corpus volt a kánonjog, és ezen belül a házassági ügyekben alkalmazott anyagi- és eljárásjog kizárólagos forrása. Az 1917-es első kódex megalkotását megelőzően a házasságra vonatkozó rendelkezéseket az alábbi jogforrások tartalmazták: a *Decretum Gratiani* Pars II. C. 27-36., IX. Gergely dekretális-gyűjteményének IV. könyve, a *Liber Sextus* rövid, három titulusból álló IV. könyve, a *Clementinae* IV. könyvben szereplő egyetlen titulusa, a korszakalkotó trienti törvényhozás (trienti zsinat, 1545-63)⁵, az azt követő és magyarázó, valamint főképpen a perjogi részt szabályozó pápai konstitúciók, és a legújabb időkből a *Ne temere* dekrétum.⁶ A pápai konstitúciók közül a legjelentősebb perjogi vonatkozású reform XIV. Benedek pápa 1741. november 3-án kiadott *Dei miseratione* kezdetű rendelkezése volt, amellyel a házassági köteléki pereket szabályozta részletesebben.

Az 1917-es első egyházi jogi törvénykönyv meglehetősen szűkszavúan rendelkezett a vizsgált jogintézményről, csak néhány kánon (1128-1132. can.) foglalkozott a szeparációval. Ezt a későbbiekben részletesebben vizsgálni fogjuk.

2.1. A szeparáció fajtái

A kánonjog a szeparáció két fajtáját ismeri, egyrészt az örököszt vagy életfogytiglanit, másrészt az ideiglenest. Az első változat két esetben volt lehetséges a *Corpus Iuris Canonici* érvényessége alatti századokban: ha a házaspár egyik vagy mindkettő szerzetbe lépett, vagy ha a férfi felvette a felsőbb egyházi rendet (diakonátus, áldozópapság, püspökség); továbbá ha a házaspár egyik

³ Hübner Emil a következőket fogalmazta meg: „A kutatónak tehát a Codex előtt nemcsak tételes jogásznak, hanem főleg jogtörténésznek is kellett lenni, hogy e kiváló munkára képes legyen, hogy az élő és holt anyag összekevert és felhalmozott tömegéből a tételes élő jogot összeállítani tudja.” HÜBNER, Egyházi jog és jogtörténet 5.

⁴ A *Corpus Iuris Canonici* részei: 1. *Decretum Gratiani*, 2. IX. Gergely dekretálisai. A hivatalos gyűjtemény összeállítására IX. Gergely pápa Pennaforti Szent Rajmundnak teljhatalmat adott. 3. *Liber Sextus*. VIII. Bonifác pápa három jogtudóst bízott meg azzal, hogy a CIC 2. része utáni érvényes ügyveleket gyűjtsék össze öt könyvbe. A bulla kihirdetésére 1298-ban került sor. 4. *Clementinák*. V. Kelemen pápa az 1311-ben tartott zsinat végzéseit és saját ügyveleleit külön gyűjteménybe foglaltatta. 5. *Extravagantes*-gyűjtemények. Az V. Kelemen utáni pápák magángyűjteményekbe összefoglaltatott ügyvelelei szerepeltek ezen a néven.

⁵ Vö. SZUROMI, Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások 44–45.

⁶ SIPOS – GÁLOS, A katolikus házasságjog rendszere 22.

házasságtörést követett el (bizonyos feltételek megléte szükségeltett még ezen belül).⁷ Bár meg kell jegyezni, ez nem volt teljesen egyértelmű az évszázadok alatt kiadott, néha egymásnak ellentmondó törvények szövevényében. Ennek megfelelően a korabeli szerzők álláspontja sem egyezett. Bizonyos kánonjogászok szerint már vizsgált korszakunkban is csak a házasságtörés⁸ (korábbi évszázadokban csak a nő házasságtörése, később mindkét házastársé⁹) szolgáltatott alapot az élethosszig tartó elváltásra, esetleg még – főként a régebbi jogban – a hitehagyás lehetett erre megfelelő ok, de azt az egyházi joggyakorlat a 19. századra már az ideiglenes elváltás jogcímei között ítélte meg.¹⁰ 1917 után, az első egyházi törvénykönyv megszületésétől kezdve már egyértelműen csak egy esetkörü szűkült a végleges elváltás lehetősége: a házasságtörésre.

Az ideiglenes elváltás esetei nem voltak taxatív felsorolva a *Corpus*-ban, lényegét tekintve akkor lehetett kiszabni, ha a házastársak egyikének (vagy akár mindkettőnek) a lelki üdvössége, élete, egészsége veszélyeztetve volt. A 19. század közepén keletkezett *Rauscher-féle instructio* a következőket hozta rá példaként: ha az egyik házastárs a keresztény hittől elpártol, ha házastársát hitehagyásra, vétkekre vagy büntetésekre csábítja, ha rossz bánásmóddal életét és egészségét veszélyezteti, ha hosszabb időn át érzékenyen keseríti, vagy ha hosszasan ragályos betegségben szenved. *Bozóky Alajos* egyházi jogi tankönyve szerint pedig az életközösség ideiglenes felbontását akkor kérhette az egyik házastárs, ha a másik fél őt a kereszténységtől és a katolikus hittől való elpártolásra próbálta rábírni, büntetést próbált rávenni, folytonos elkésérek áldozata volt, vagy kegyetlenkedéseket, élete elleni törekvéseket követett el, vagy könnyelmű, pazarló életmódot folytatott, és ezek által a lelki üdvét, az egészségét, testi épségét vagy a becsületét veszélyeztette.¹¹ Az 1917-es CIC ehhez nagyon hasonló, bár némileg eltérő esetköröket hozott fel az ideiglenes elváltásra.¹²

Az időleges elváltást egyébként az egyházi bíróságok mindig határozatlan időre mondták ki, sem a törvény nem nevesített fix határidőket, sem a gyakorlatban nem talákoztam olyan esettel, ahol az elváltás pontosan meghatározott időtartamra szólt volna.¹³ Fontos kiemelni, hogy sem az élethosszig tartó, sem az időleges különélés nem valósulhatott meg pusztán a felek akaratából, akár kölcsönös megegyezéséből, csakis bírósági eljárás folytán.¹⁴

2.2. Az eljárás

A *separatio* eljárását tekintve a következő fontosabb elvek voltak lefektetve a *Corpus* időszakában. Peres útra csakis a plébános által megkísérelt békéltetés eredménytelensége esetén kerülhetett sor.

Ha a felperes bizonyítani tudta, hogy az életközösség folytatása rá nézve veszélyekkel járna,

⁷ BAGOSSY, Feladatunk a polgári házassággal szemben 220–221.

⁸ E tett büntetőjog-történeti vonatkozásairól lásd VÁMBÉRY, A házasság védelme a büntetőjogban 278–361.

⁹ ROSZNER, Régi magyar házassági jog 303–304.

¹⁰ KONEK, Egyházi jogtan kézikönyve 543–544., SCHERMANN, A házasság jogi és erkölcsi szempontból 89–90.

¹¹ BOZÓKY, Az egyházi jog tankönyve 416–417.

¹² Ezen okok a következők az 1131. kánon szerint: ha a másik fél nemkatolikus szervezethez csatlakozott, ha a gyermeket nemkatolikus módon nevelte, ha vétkes és gyalázatos életet él, ha súlyos testi vagy lelki veszedelmet okoz a másik félnek, ha vadságával a közös életet túl nehézvé teszi. S minden más hasonló: mindmegannyi törvényes ok a másik fél szétválására, a helyi ordinárius tekintélyével vagy saját elhatározásával, ha biztos a dolgok felől, és veszedelmes volna a halogatás. CIC 1917, 1131. can.

¹³ Lásd erről bővebben: KONEK, Egyházi jogtan kézikönyve 543–547.

¹⁴ Hatályos kánonjogunkban már a jogalkotó szakított ezzel a gyakorlattal, új szabályozást nyert a separáció.

akkor mind a per megindításakor, mind az eljárás alatt bármikor ideiglenes, elkülönített lakást kérhetett.

Ha a pert megindították, az volt elsődlegesen a cél, hogy előzetes vizsgálat által be lehessen fejezni a pert, és lehetőleg ne kerüljön sor formális bizonyítási eljárásra (kihallgatás, szembesítés, tanúk kikérdezése útján). Amennyiben ez nem sikerült, bizonyítási eljárást kellett lefolytatni, amely a bíróság által kirendelt nyomozó biztos vezetése alatt állt. A bizonyítás ebben az esetben az általános kánoni eljárásjogi normák szerint zajlott le, azzal a kitételrel, hogy a felek egyikének az esküt csak nagy óvatosság mellett szabadott odaítélni. Fellebbezésnek ebben az esetben csak perdöntő ítélet vagy ilyennek minősülő közbeszóló végzés ellen lehetett helye, viszont két egybehangzó ítélet ellen semmilyen esetben sem. (Ebben is különbözik tehát az érvénytelenség kimondása iránt zajló perekétől.)¹⁵

2.3. A szeparáció a magyar magánjogban

Az egyházjog szabályozása után meg kell vizsgálni, a magyar magánjog miként szabályozta és milyen szerepet szánt vizsgált jogintézményünknek. Az ágytól és asztaltól elválasztás a HT új megvilágításában kétféle jogintézményt takart. Egyrészt békéltetési eszközzé tették: amennyiben a bíró reményt látott a házasság békülésére, a házasság felbontása előtt elrendelte a törvényben meghatározott intervallumon belüli időre a felek ágytól és asztaltól való különélését. Csakis akkor mellőzhették ezt a momentumot, ha semmi reményt nem láttak arra, hogy a felek rendbehozzák házasságukat, kibékülnek.¹⁶

Ez az intézmény hűen megfelelt a törvény szellemiségének, amely kifejezte, hogy a felek elválasztása csak végső eszköz lehet, a bíró csak ultima ratioként fordulhat e megoldáshoz, amikor a házasság helyrehozhatatlanul megromlott. Ilyen esetben már értelmetlen lenne egyébként is az ágytól-asztaltól elválasztás, mert csak az eljárás céltalan meghosszabbodását eredményezné. Ez utóbbi szempontot akkor is figyelembe kell venni, ha a különélést elrendeli a bíró: olyan időt kell megszabni, amelytől joggal várható, hogy a felek higgadtan végig tudják gondolni a szándékaikat, és esetleg békítőleg hat rájuk a különélés, viszont az eljárást nem nyújtja szükségtelenül. Abban az esetben viszont, amennyiben a felek maguk kérik a különélés idejének meghosszabbítását, ezt a bíróságnak mindenképpen engedélyeznie kell, mert komoly békülési szándékra utalhat, és az a mindenekelőtti célja a szabályozásnak, hogy a felek rendbehozzák házasságukat.¹⁷

A fentebb vázoltak mellett az ágytól és asztaltól elválást a HT önálló jogintézménnyé is tette, abból a célból, hogy fontos alapelvének megfelelően az állami érdekek mellett az egyéni érdekeknek, a lelkiismereti szabadságnak is teret engedjen. Így kívánt megoldást nyújtani a törvény azon házasságoknak, akiknek a házassága tönkrement, viszont lelkiismereti meggyőződésük sérelme nélkül nem kérhetnék frigyük felbontását. Másrészt akkor is megoldást nyújthatott e jogintézmény, ha a felek egyike vagy mindkettő titkon még reményt látott a házasság helyrehozására, így nem kívánta a felbontást, viszont a közös élet is tarthatatlanná vált pillanatnyilag; továbbá kereseti jogát érvényesíteni szeretné, nehogy az elévülés miatt elenyésszen (tekintettel a HT 83. §-ára, amely

¹⁵ BOZÓKY, Az egyházi jog tankönyve 416–417.

¹⁶ HT 99. §.

¹⁷ MÁRKUS, A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve 134.

szerint bizonyos esetekben csak hat hónapon belül lehetett pert indítani), viszont kereseti kérelmét csak a különélésre korlátozza egyelőre.¹⁸

Elvásztás előtt a bíró éppúgy köteles volt a bontó ok meglétét vizsgálni, mint a kötelék felbontására irányuló kérelemnél. Ha nem bizonyosodott be annak valósága, a különélés iránti kérelmet el kellett utasítani, akárcsak a házasság felbontására irányuló keresetet.

A HT szerint az ágytól és asztaltól elvásztásnak ugyanazok voltak a feltételei, mint a kötelék felbontásának. A két intézmény (kötelék felbontása és ágytól-asztaltól elvásztás) párhuzamosan is alkalmazható volt. A felperes bármikor átváltoztathatta az elvásztásra irányuló keresetét felbontó keresetre, ugyanis mindkét eljárás tárgyalási módja egyforma volt, ugyanazokkal a kifogásokkal lehetett élni. Ezzel a választási jogával a felperes célszerűségi megfontolásokból az elsőfokú ítélet meghozataláig élhetett, hogy ne lehessen indokolatlanul elhúzni az eljárást. Amennyiben olyan ügyről volt szó, ahol az alperesnek viszonzkereseti jogot állapítottak meg, ő – függetlenül a felperes kereseti kérelmétől – kérhette akár a kötelék felbontását, akár az ágytól és asztaltól történő elvásztást. Amennyiben az egyik fél felbontást kért, a másik szeparációt, a bíróság – amennyiben bebizonyosodott a mindkét eljáráshoz szükséges bontó ok megléte – minden esetben felbontotta a köteléket.¹⁹

3. A separatio a szentszéki gyakorlatban általánosságban

Az ágytól és asztaltól történő elvásztást, mint terminus technikust a szentszéki gyakorlat honosította meg hazánkban, amely hatályos egyházjogunkban már különválás, azaz szeparáció néven ismert. Évszázadokon át magasan ez volt a leggyakoribb a szentszékek előtti eljárásokat tekintve, azonban mára ez nem mondható el. Nagyon megritkult ezen esetek száma, és az eljárás is teljesen megváltozott. Ennek megfelelően hatályos kódexünk már csak néhány kánon erejéig emlékezik meg erről a korábban mindennapos jogintézményről.

A házassági életközösség megszűntetése elméletben lehetett részleges, ekkor csak az ágyra nézve történt az elvásztás, és teljes, ha ágyra és asztalra nézve is. A veszprémi szentszéken ennek a megkülönböztetésnek nem volt nagy gyakorlati relevanciája, egyetlen esettel találkoztam, ahol csakis az ágyra nézve választották el a feleket. A másik csoportosítási szempont – ahogy fentebb láttuk – az elvásztás örökössége vagy ideiglenessége, amelynek kapcsán már lehet vizsgálgódní, mikor melyiket részesítette előnyben a szentszék. Az örökös elvásztásra sokkal ritkábban került sor, csak végső esetben, ultima ratio jelleggel alkalmazta a szentszék, általában csak a házasságtörés szolgáltatott megfelelő alapot a kimondására.²⁰ Minden más esetben az ideiglenes vagy határozatlan időre (ami szintén ideiglenesnek minősült) történő elvásztás volt a per végkimenetele.²¹

¹⁸ Vö. HAJNAL, A m. kir. Kuria legújabb gyakorlata 45.

¹⁹ MÁRKUS, A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve 140–142.

²⁰ Veszprémi Érseki Levéltár (a továbbiakban: VÉL) 27/1906. T. Endre és F. Magdolna házassági ügyében az alperes házasságtörést követett el, a zalaegerszegi királyi törvényszék felbontotta a házasságot, ennek ellenére kérte a felperes, hogy a szentszék mondja ki az ágytól-asztaltól való örökös elválást, mert mint híven vallásához ragaszkodó egyén, súlyt helyezett a szentszék ítéletére és csak annak megnyerése után érezte magát lelkiismeretében is egészen nyugodtan.

²¹ SIPOS – GÁLOS, A katolikus házasságjog rendszere 576.

Az ágytól és asztaltól elválasztások száma az 1894-es Házassági törvény előtt magas arányt képviselt a szentszéken az adott évben összesen lefolytatott perhez képest.²² Ez igaznak mondható a HT hatályba lépését közvetlenül követő évre is: nem csökkent lényegesen az ilyen irányú perek száma. Ugyanez nem mondható el a századfordulóhoz közeledve és utána, mivel a házassági perek, köztük az ágytól-asztaltól elválasztást célzó kérelmek megfogyatkoztak.²³ Ez a tendencia igaz volt az 1910-es évekre is, jól mutatja ezt az a tény, hogy 1912-ben és 1914-ben egyetlen ilyen üggyel sem foglalkozott a veszprémi szentszék.²⁴ A házasság érvénytelenségének kimondását célzó keresetek kerültek túlsúlyba az ágytól-asztaltól elválasztás terhére; az el nem hált házasságok felbontása is szép számban képviseltette magát az erőszak és félelem, mint leggyakoribb érvénytelenségi percím mellett.

Azonban ezt nem lehet egyértelműen annak betudni, hogy a HT ismerte ezt a jogintézményt, és a házastársak inkább a polgári utat választották, nem tartották fontosnak egyházilag is rendezni a kapcsolatukat. A világháború utáni években újra emelkedett a szeparációs keresetek száma, bár arányában már messze nem érte el azt a szintet, amit a HT előtti időkben „produkált”.²⁵

A hivatkozott okok tekintetében az idő előrehaladtával nem volt változás az elválasztások tekintetében, továbbra is leggyakrabban a durva, kegyetlen, szeretetlen bánásmód, a hűtlen elhagyás, a házasságtörés, a vagyon és becsület veszélyeztetése szerepelt percímként az ideiglenes elválasztásoknál.²⁶

A szentszék elválasztást kimondó ítéleteiben kivétel nélkül a *trienti szent zsinat* XXIV. ülésének 8. szabályára hivatkozott.²⁷

Érdekes egy rövid vizsgálódás erejéig arra is kitérni, hogy az 1917-es első egyházi törvénykönyv és a hatályos kódex (1983) szerint az ideiglenes elválasztásra mely cselekmények adhattak okot. Azt előljáróban le kell szögezni, hogy egyik kódex sem taxatív módon határozza meg az eseteket: az 1917-es példalózó jelleggel felsorolt több esetkört, nevezetesen, ha a házastárs nem római katolikus felekezet tagja lett, ha gyermekét nem katolikus módon neveli, ha büntetésre méltó vagy gyalázatos életmódot folytat, ha a másik felet súlyos testi vagy lelki veszedelemnek teszi ki, valamint, ha kegyetlenségével igen nehezzé teszi az együttélést. Ezen kívül hozzátette, hogy ezek és ilyesféle okok szükségeltetnek az ideiglenes elváláshoz.²⁸ Egyébként nem véletlen, hogy ezeket az okokat nevesíti a törvénykönyv, mivel a gyakorlatban is ezek voltak – különösen is az egyik fél kegyetlenkedése, valamint a „durva, szeretetlen bánásmód” – a felperes által leggyakrabban hivatkozott elválasztásra okot adó cselekmények.

²² 1860 és 1878 között a veszprémi szentszéken csak szeparáció iránti kérelmet találtam, 1879 és 1883 között 202 perből 161 ágytól-asztaltól elválasztással volt kapcsolatos. A székesfehérvári szentszéken 1856 és 1871 között 6 köteléki pert (amely a házasság érvénytelenségének kimondását célozta) és 83 ágytól-asztaltól elválasztás iránti keresetet indítottak.

²³ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv, 1894–1911.

²⁴ Ennek kapcsán az is hozzátartozik az igazsághoz, hogy 1914-ben összesen 4 ügy volt terítéken a szentszéken, ebből három erőszak és félelem címén történő érvénytelenség nyilvánítási kérelem volt.

²⁵ VÉL Szentszéki jegyzőkönyv, 1911–1925.

²⁶ VÉL 78/1903. Egy példa a szeretetlen bánásmódra: „*alperes felperest soha bázáboz nem vezette, hanem ottbon, anyjánál hagyta, őt semmiféle pénzbeli vagy egyéb anyagi segélyben nem részesítette, az eltartásáról nem gondoskodott, hanem erre vonatkozó kérelmeit ridegen és gorombán visszautasította.*”

²⁷ Például VÉL 64/1911.

²⁸ CIC 1917, 1131. kán. 1. §.

4. A *separatio* a hatályos egyházjogban

A hatályos kódex az ideiglenes elváltás okai tekintetében már sokkal rövidebben, lényegre törőbben fogalmaz a réginél: „*Aki házastársának vagy gyermekének súlyos lelki vagy testi veszélyt okoz, vagy másképpen nehezíti meg mértéken felül a közös életet²⁹, az a másik félnek törvényes okot szolgáltat a különválásra.*”³⁰ E megfogalmazás több okból is célszerűbbnek tűnik, mivel a korábban nevesítettek mind beleilleszthetők az új szabályozásba, azaz a rövidítés által nem a felek joga lett szűkebb körű a kereset megindítására, hanem a törvényszöveg lett áttekinthetőbb. Emellett természetesen az is fontos szempont lehet, hogy a gyakorlatban már elenyésző a jelentősége ennek a rendelkezésnek, ellentétben a korábbi időkkel.

A hatályos egyházi törvénykönyv szabályozása vonatkozásában ki kell emelni, hogy a *separatio* tekintetében újdonságként helyet kapott az eljárás menetének a kódexben való rögzítése, ugyanis a régi kódex erre nem tért ki. Ez első látásra kicsit paradoxnak tűnik amiatt, hogy korábban sokkal nagyobb jelentőséggel bírt ezen intézmény.

A különválás hatósági kimondása történhet közigazgatási úton a megyéspüspök határozatával, vagy bonyolult esetben bírói úton. Régen ez csakis bírói úton volt elképzelhető.³¹

Jelenleg már nem jellemző, hogy peres eljárást folytatnak le a különválás tekintetében. Ennek több oka is van azon túl, hogy ma már sokan megelégednek az állami elváltással, míg régen teljesen az egyház „kezében” volt a házassági ügyek intézése. Egyrészt az, hogy amennyiben a vétkes fél (akinek ehhez egyébként nincs joga) szakítja meg az életközösséget, a másik félnek semmilyen külön, törvény által előírt kötelezettsége nincs; másrészt, ha az ártatlan fél úgy ítéli meg, hogy a késlekedés veszéllyel járna, ebből kifolyólag külön engedély nélkül ideiglenesen különválnak, ezt sehol sem kell jelentenie, jogosan marad ebben az állapotban, amíg a különválás oka fennáll.

Az imént felvázoltak is egy hatalmas – a korról jövő – változásnak tekinthető egyházjogunk történetében, mivel a *Corpus* hatályossága idején a tiszti ügyésznek kötelessége volt a közérdek védelme érdekében pert indítani, amennyiben a tudomására jutott, hogy valamely házaspár bírói ítélet nélkül külön élnek. Ebben az esetben mindkét fél alperes volt a perben, a tiszti ügyész pedig felperes. Ez is elég gyakori eljárásnak számított az egyházi bíróság gyakorlatában, amely elsődleges feladatának a felek kibékítését tekintette, azonban – ha erre nem mutatkozott remény – kimondták az ideiglenes (vagy ritka esetben a végleges) elváltást, hogy a kapcsolatok tisztázottak legyenek.

5. A leggyakoribb szeparációs percímek a gyakorlat alapján

A fentebbiekben már rávilágítottunk, hogy a polgári házasságkötés 1895-ös bevezetését megelőzően az egyházi bíróságok ügykörét döntően a szeparációs perek tették ki. Ezek közül a leggyakrabban szereplő percímek a durva, kegyetlen bánásmód és az önkéntes elválás volt. Ezentúl elég nagy számban szerepelt a házasságtörés, amely azért is kiemelt jelentőségű, mert annak esetén

²⁹ Vö. HÁRSFAI, Az alkoholizáló életmód 132–134.

³⁰ CIC 1983, 1153. kán. 1. §.

³¹ Az egyházi bíróság munkájában a 19. században még szinte kizárólag klerikus személyek vettek részt, majd a 20. században egyre nagyobb teret kaptak a laikusok is. A laikus részvételről l. bővebben: KISS, A világi krisztushívők közreműködésének lehetőségei 431–440.

volt csak lehetőség a végleges szeparációra. Így ezt a három percímet kicsit részletesebben is be kell mutatni e munka keretei között.

5.1. A kegyetlenkedés, durva bánásmód

Mind a *Corpus* időszakában, mind az 1917-es törvénykönyvben – bár nem voltak taxatív felsorolva a szeparáció esetkörei – külön nevesítette a jogalkotó az általunk vizsgált ideiglenes szeparációs okot, a durva, kegyetlen bánásmódot vagy más néven kegyetlenkedést. Amelyet aztán a bírói gyakorlat is alaposan kimunkált, megállapításának feltételeit kikristályosította.

A kegyetlenkedés, kegyetlen bánásmód és a hűtlen elhagyás (önkéntes elválás) szoros kapcsolatban volt egymással: nagyon gyakran előfordult mind a szentszéki bíraskodási gyakorlatban, mind a világi bíróságok előtt (akár a Kúriáig jutott ügyekben is), hogy a kegyetlen bánásmód szolgáltatott alapot az elhagyásra. Ennek tisztázása azért is volt kiemelkedő jelentőségű, mert fontos szempont volt az ítélet meghozatalakor, hogy melyik fél hibájából mondták ki az ágytól és asztaltól történő elválasztást, vagy éppen a válást az állami bíróságok előtt.³²

A kegyetlenkedés más percímekkel is gyakran együtt szerepelt, például a pazarlással, tékozló életvitellel.³³

E percím fontosságának alátámasztására szemléltetésképp néhány adatot mindenképpen érdemes megvizsgálni. Az 1850-60-as években, bő tíz év leforgása alatt 54 esetben szerepelt a perekben a kegyetlenkedés, mint szeparációra okot adó percím a székesfehérvári szentszék gyakorlatában. E szám nagysága akkor tűnik ki igazán, ha összevetjük az összes per számával: 1855 és 1871 között 83 szeparációs pert tárgyaltak a székesfehérvári egyházi bíróságon. Tehát megállapíthatjuk, hogy az ügyek túlnyomó többségében szerepelt, akár önmagában, akár más percímekkel együtt. Az esetek nagy százalékában a házastárs kegyetlenkedésére, durva bánásmódjára hivatkozva adták be a keresetlevelet, azaz ez volt a szeparáció kérésének fő oka.³⁴

A kegyetlenkedésről, mint terminus technikusról annyit feltétlenül meg kell jegyezni, hogy ez jogi tartalmat nyert a szentszéki bíraskodásban, bizonyítottasága esetén okot adott az ideiglenes szeparáció kimondására. Ennek pontos kritériumai is a bírói gyakorlatban kristályosodtak ki. Nem volt elég például az egyszeri – akár durva – bántalmazás, mint ahogy nem alapozta meg a többszöri, de nyomokat nem hagyó, enyhébb bántalmazás sem.³⁵ A bírói gyakorlat következetesen csakis két konjunktív feltétel megvalósulásakor látta bizonyítottnak a kegyetlenkedést: amennyiben többszöri, rendszeres bántalmazást igazolt a felperes, valamint az életveszély megléte is szükséges volt. Az életveszélynek szintén tartósnak kellett lennie, nem volt elegendő egyetlen szituáció, amelyben a sértett fél élete veszélyben forgott. Példaként szolgálhat erre *L. Teréz* és *G. Sándor* szigetújfalusi lakosok esete 1856-ból, amelynél a tanúk azt bizonyították, hogy a férj egyszer kést dobott felesége

³² Erre lásd több civiljogi jogesetet: RÉVAY, A hűtlen elhagyás, 15. és 24., valamint a hűtlen elhagyás eljárásjogi kérdéseiről: RÉVAY, Az elhagyásos per.

³³ Például Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (a továbbiakban: SZFVPL) 1859. 91. p.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

³⁴ SZFVPL Szentszéki jegyzőkönyvek adatai alapján.

³⁵ Például SZFVPL 1857/47/3.; SZFVPL - IV. - No.5900/12., Amely ügynél több tanú is látta a bántalmazást, melyet nagyon súlyosnak írtak le, ennek ellenére nem látta bizonyítottnak a bíróság a kegyetlenkedést. Egy másik esetben pedig orvosi bizonyítványok is igazolták az ütéseket, viszont nem ítélték „veszedelmesnek” azokat. SZFVPL 1845/31/1.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

után, amely kimerítheti az életveszély fogalmát, de mivel csak egy ilyen esetről számoltak be, és több bántalmazást, életveszélyes helyzetet nem tudott bizonyítani a sértett házaspár, így nem látták megalapozottnak a szeparációt.³⁶ Egy másik esetben, *L. Anna* és *P. N. István* székesfehérvári lakosok ügyében a férj annyira megverte feleségét, hogy e tettéért börtönbe került, és megállapították (a saját vallomásából, tanúk állításaiból, valamint a lelkész nyilatkozatából), hogy a szabadulása után is fennáll a veszély, hogy súlyosabban kezdet emelne feleségére, így a szeparáció mellett döntött a szentszék.³⁷ Tehát a tények fennállását a bíróság mindig az adott esetben mérlegelte a felhozott bizonyítékok alapján.

Röviden össze kell foglalni a kánoni perben, és konkrétan a kegyetlenkedés címén indult perekben használt bizonyítékokat, amelyek alapján a bírák erkölcsi bizonyosságra juthattak és meghozták ítéletüket. Vizsgált korszakunkban a törvényileg nevesített bizonyítékok a következők voltak: tanúvallomások, bírói szemle, szakértői vélemény, okiratok, eskü.³⁸

Az átvizsgált szentszéki dokumentumok alapján többféle bizonyítási eszköz is mindennaposnak volt mondható a törvénykezési gyakorlatban a kegyetlenkedés igazolására. Ahogy a pereknél általában, a kegyetlenkedési eseteknél is a legalapvetőbb információszerzési formák a felek nyilatkozatai és a tanúvallomások voltak. Ezekből sok esetben minden kétséget kizáróan le lehetett szűrni a durva bánásmód meglétét vagy hiányát. Ezen kívül a következőkkel is gyakran éltek a peres felek vagy a bírák hivatalból: lelkipásztori értesítés; a városi, falusi tanács igazolása; orvosi látlet, sőt, egy esetben találkoztam városkapitányi bizonyítvánnyal is.³⁹ A bizonyítási eljárás nagyon alapos és teljességre törekvő volt az egyes esetekben, a bíróság igyekezett minden releváns bizonyítékot megszerezni, a felek teljes viszonyrendszerét feltérképezni, hogy erkölcsi bizonyosságra juthasson az ítélet meghozatalakor. Ebben párhuzamot vonhatunk az állami bíróságok gyakorlatával, amely szintén alapos mérlegelés alá vetette az ügy minden mozzanatát.

Megfigyelhetjük, hogy a szentszék egységes jogi elveket dolgozott ki, amelyek mentén a döntéseit meghozta a kegyetlenkedés percímén indult ügyekben, amely elég szigorúnak tűnhet mai szemmel nézve, azonban szükséges hangsúlyoznunk, hogy vizsgált korszakunkban még más volt a társadalmi mérce. A házasságon belüli viszonyok kevésbé voltak jogilag szabályozva, ezáltal a házaspárok kevesebb jogvédelmet kaphattak bántalmazások esetén, bár a társadalom is elnézőbb volt az ilyen ügyekben a vétkes félle szemben.

5.2. Önkéntes elhagyás (hűtlen elválás)

Az elhagyás esetkőre egy nagyon fontos szeparációs ok (állami szempontból bontó ok), amelynél kiemelt jelentősége van a vizsgálódásnak, mivel azon túl, hogy gyakori percím volt, az állami törvényhozás nagyrészt az egyházi gyakorlati előzményekre tekintettel vette fel esetkőrei közé e bontó okot. Meg kell azonban jegyezni, hogy nem csupán az egyház szabályozásában találkozhatunk e jogintézménnyel (a HT hatályba lépése előtt), mivel *II. József* 1786-os házassági

³⁶ SZFVPL 1856. 38. p. 14. ügy. Egyébként ennél az ügynél érdekes módon mindkét fél úgy nyilatkozott, hogy a történetek ellenére mégis együtt szeretnének élni, azaz a per folyamán rendeződött a viszonyuk, ez is érvként szolgálhatott a bíróság döntésénél.

³⁷ SZFVPL 1846/54/2.; SZFVPL - IV. - No.5900/10.

³⁸ BOZÓKY, Az egyházi jog tankönyve 240–241.

³⁹ Lásd például SZFVPL 1856/25/7., SZFVPL 1846/67/10.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.; SZFVPL - IV. - No.5900/10.

pátensében is szerepelt a gonosz elhagyás, mint bontó ok, amely a protestánsokra nézve kötelező jog volt a Házassági törvény megszületése előtt. Azt fontos hangsúlyoznunk, hogy *II. József* is a kánonjogi rendelkezésekből indult ki pátense megalkotásakor. A gyökerek egyébként egészen Szent Istvánig nyúlnak vissza: már mind ő, mind *Könyves Kálmán* szabályozták a hűtlen elhagyás bizonyos esetköreit, bár tény, hogy egészen másképpen, mint a 19. század folyamán.⁴⁰

Vizsgáljuk meg kicsit alaposabban, miként szabályozta anyagi jogi szempontból a hűtlen elhagyást a korabeli jogalkotó. Az egyházi szabályozást tekintve megállapíthatjuk, hogy a *Corpus Iuris Canonici*ben, valamint az első egyházi törvénykönyvben (1917) nem volt külön szabályozva a hűtlen elhagyás. Az ágytól és asztaltól történő ideiglenes elválás esetkörei között tartották számon, amelynél ugyan nincs nevesítve, de a jogalkotó egy generálklauzulával utalt arra, hogy minden olyan dolog, ami lehetetlenné teszi az együttélést, az e szakasz szerint ítélandó meg. E kánon a következőképpen hangzik: „*Ha a másik fél nemkatolikus felekezethez csatlakozott; ha a gyermeket nemkatolikus módon nevelte; ha vétkes és gyalázatos életet él; ha súlyos testi, vagy lelki veszedelmet okoz a másik félnek; ha vadságával a közös életet túl nehézzé teszi s más hasonló, mindmegannyi törvényes ok a másik fél szétválására, a helyi ordinárius tekintélyével, vagy saját elhatározásával, ha biztos a dolgok felől és veszedelmes volna a halogatás.*”⁴¹

Az egyházjogászok ennek megfelelően a szeparáció nem nevesített, a gyakorlat által kimunkált esetkörei között hozták fel – szinte kivétel nélkül első helyen – a hűtlen elhagyást.⁴²

Az egyházjog alapelveként tekintett (és tekint) arra, hogy a házaspár közös akarattal semmiképpen sem kezdeményezhetnek házassági pert. A kötelék felbontásáról természetesen szó sem lehetett a felbonthatatlansági tétel miatt, de még ágytól és asztaltól történő elválást sem kezdeményezhettek közös megegyezéssel (kivéve a régi jog szerint az egyházi rendek felvételét), hanem csakis az egyik fél bizonyos vétkes magatartásai szolgáltatathattak alapot arra, hogy a másik fél kezdeményezze az elválást. Ettől függetlenül az élet produkált sok olyan helyzetet, ahol már egyik fél sem szerette volna az életközösséget fenntartani (vagy akár csak az egyik fél nem akarta), és emiatt különváltak önhatalmúlag. Ez nem volt megengedett cselekedet az egyházjog szerint. Ebben az esetben a tisztí ügyész kötelessége volt benyújtani a keresetet a házaspár ellen, így ő volt a per felperese, míg az önként elvált felek az alperesek. Erre azért volt szükség, hogy a családi kapcsolatok a közvetlen környezet, a társadalom számára is világosak és követhetőek legyenek (például a bigámia megelőzése végett), tehát közérdek fűződött a tisztí ügyész beavatkozásához.

Sokáig kérdéses volt, hogy tisztí kereset indítható-e az önként elvált házaspár esetében, mivel az 1868. évi LIV. tc. erről nem szólt.⁴³ Ennek ellenére az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában szép számmal indultak ilyen keresetek a házaspár különélése esetén. Nézzük meg kissé alaposabban, hogy az egyházi bírósági gyakorlatot megvizsgálva milyen következtetéseket vonhatunk le.

Vizsgált jogintézményünk a szentszéki dokumentumokban többféle néven is megjelent, nem feltétlenül szinonimaként használva az egyes elnevezéseket. Néhol hűtlen elhagyásnak nevezték,⁴⁴

⁴⁰ Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve, 28. Fejezet, Azokról, a kik az országon kívül szöknek az ő feleségöktől; Kálmán Király Dekrétumainak Második Könyve, 7. Fejezet, Az urokat elhagyó asszonyokról 123.

⁴¹ CIC 1917, 1131. kánon 1. §.

⁴² Lásd például SIPOS – GÁLOS, A katolikus házasságjog rendszere 581.

⁴³ Lásd KONEK, Egyházjogtan kézikönyve 546.

⁴⁴ Például SZFVPL 1845/23/1.; SZFVPL - IV. - No.5900/10.

ritkán önkényes elválásnak,⁴⁵ a leggyakrabban azonban az önkéntes elválás kifejezést használták. Olyan szóhasználattal is találkoztam, ahol a perben magát az elhagyási aktust nevezték hűtlen elhagyásnak, és az így kialakult joghelyzetre már – mivel a másik fél nem tett kifogást az elhagyás ellen – az önkéntes elválás terminust alkalmazták.⁴⁶

A szentszéki dokumentumok alapján kétféle végkimenetel volt az önként elvált házaspár ellen indított tiszti pernek. Ha valamelyik fél tudott hozni olyan okokat házastársa ellen – és természetesen ezeket bizonyítani is tudta –, amelyek indokul szolgálhattak az ágytól-asztaltól elválasztáshoz, akkor a bíróság a felhozott tények alapján elválasztotta a feleket. Például *H. György* és *F. Mária* vörösvári lakosok perében a férj panasza az volt, hogy felesége elűzte őt a háztól, a feleség pedig kegyetlenséggel, részegességgel vádolta urát, valamint azzal, hogy rossz gazda. Az utóbbi vádak a tanúvallomások alapján bizonyítást nyertek, így ágytól és asztaltól ideiglenesen elválasztották őket.⁴⁷

Az esetek túlnyomó többségében mindkét fél a másikat vádolta a házasság megromlásáért, a feleség leginkább férje kegyetlenkedését hozta fel vádként, a férj pedig a vizsgált dokumentumok alapján leggyakrabban házasságtörésre hivatkozott.⁴⁸ Például *L. Lipót* és *F. Mária* tiszti ügyész által perbefogott alperesek esetén a férj vádja az volt, hogy felesége házasságtörést követett el, és ezen túl még a vagyonukat is „*elprédálja szeretőjével*”. Erre válaszul a feleség azt hozta fel, hogy férje kegyetlenkedett vele, valamint szintén hűtlen volt, és gyermeket nemzett egy másik nővel. Mivel a férj úgy nyilatkozott, hogy bár a hűtlensége valóban megtörtént, de csakis a felesége tette után, és mindezek ellenére helyre szeretné hozni házasságát, így a szentszék „együttlakás- és élésre” kötelezte a feleket.⁴⁹

Természetesen olyanra is volt példa, igaz ritkán, amikor az egyik fél semmit nem hozott fel házastársa ellen, sőt, inkább azt hangsúlyozta, hogy szeretné visszakapni a társát.⁵⁰ Sőt, olyanra is találtam példát, ahol egyik fél sem vádolta házastársát semmivel. *Ny. Ferenc* és *T. Erzsébet* alperesek, fehérvári lakosok ügyében bár a feleség elhagyta minden ok nélkül férjét, azt nyilatkozta, hogy szereti urát és nem vádolja semmivel, csak apja bízta a különköltözésre. Így a szentszék az életközösség helyreállítására kötelezte őket.⁵¹

Ha a bizonyítási eljárás lefolytatása után a szentszék nem találta megalapozottnak egyik felhozott okot sem az ágytól-asztaltól elválasztás kimondására, úgy „*együttélésre és lakásra*” kötelezték a feleket és a perköltséget közösen kellett viselniük. Például *P. Joannis* és *M. Julianna* martonvásári lakosok ügyében a tanúvallomások nem bizonyították a feleség hűtlenségét, a férj kegyetlenkedésére pedig neje csak egy esetet tudott felhozni, amelyet nem talált elegendőnek a szentszék, így az életközösség helyreállítására kötelezték őket.⁵² Amennyiben viszont az egyik fél vádjai bebizonyosodtak, de úgy nyilatkozott, hogy kész megbocsátani a házastársának, úgy a perköltséget

⁴⁵ Például SZFVPL 1856/40/5.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁴⁶ SZFVPL 1846/52/6.; SZFVPL - IV. - No.5900/10.

⁴⁷ SZFVPL 1856/44/6.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁴⁸ Például SZFVPL 1856/40/5., SZFVPL 1856/31/3., SZFVPL 1856/26/11.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁴⁹ SZFVPL 1856/40/5.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁵⁰ Például SZFVPL 1855/13/4.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁵¹ SZFVPL 1857/50/12.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁵² SZFVPL 1856/26/11.; további példák: Például SZFVPL 1845/21/3., SZFVPL 1845/23/1., SZFVPL 1855/13/4. Perköltség-viselésre példa: SZFVPL 1856/40/5., SZFVPL 1857/50/12.; SZFVPL - IV. - No.5900/10.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

a vétkes fél viselte. Például *V. István* és *V. Erzsébet* érdi lakosok perében a férj hűtlen elhagyással vádolta feleségét, valamint azzal, hogy „*másokkal összeadta magát*” és „*rossz, tékozló gazdaasszony*”. Ezzel szemben a feleség azt nyilatkozta, hogy férje megcsalta őt, ami be is bizonyosodott, ellentétben a férj vádjával, amelyeket nem talált megalapozottnak a szentszék. A felhozottak ellenére a feleség hajlandó volt megbocsátani urának.⁵³

Ha ítéletében együttélésre szólította fel a bíróság a házaspárt, különböző jogszabályi hivatkozásokkal éltek. Leggyakrabban az alábbi formulát alkalmazták: „*egyházi és hazai törvényeink szerint*”, valamint ezután *Szent Pál* különböző leveleit citálták. Ezek közül is a két leggyakoribb hivatkozás a következő volt: a rómaiakhoz írt levél VII. fej. 2., valamint a korinthusiakhoz írt I. levelének VII. fejezete. Biblián kívüli kánoni forrásként *IX. Gergely Liber Extrájának* II. könyv, XIII. c. 13. fejezetét hozták fel mint jogszabályi alapot. Az elvásztó ítéletben pedig a fentebb, az ágytól-asztaltól elválasztás témakörében citált jogszabályokat alkalmazta a szentszék.

5.3. A házasságtörés

A házasságtörés napjainkban is súlyos erkölcsi kérdéseket felvető magatartás, viszont hazánkban büntetőjogi relevanciája már nincs, ellentétben a korábbi évszázadokkal. Már az ókortól kezdődően súlyos bűncselekménynek számított, ezen kívül polgári jogi szempontból is komoly jogkövetkezményei voltak: családjogi perekben minden esetben elmarasztalták az e cselekményben bűnös félt. Még a 19. század folyamán is találhatunk házasságtöréssel kapcsolatos pereket. Hazánk szentszéki gyakorlatában komoly súllyal szerepeltek a házasságtöréssel kapcsolatos ügyek, az egyetlen örökös szeparációra okot adó percímként.⁵⁴

Az egyházi jogi felfogás szerint a házasságtörés a házassági hűséget sértő szexuális kapcsolat, bűn a hatodik és a kilencedik parancsolat ellen. E házasságot sértő cselekmény megtörténhet két házasságban élő személy, házas és szabad állapotú, házas és klerikus, ill. házas és szerzetes személy között. A házasságtörő az igazságtalanság bűnét is elköveti, mivel nem teljesíti vállalt kötelezettségeit: sérti a házastársi kötelezettséget, ami a szövetség jele; sérti a másik házastárs jogát, és megtámadja a házasság intézményét azáltal, hogy megszegi a szerződést, amely annak alapjául szolgál. Továbbá veszélyezteti a gyermekek javát, akiknek szükségük van a szülők stabil egységére.⁵⁵

A jogszabályi alapok tekintetében kiemelt jelentősége van annak, hogy ki volt jogosult és ki nem házasságtörés percímén a szeparációt kérelmezni, így először ezt kell áttekinteni. A *Corpus* időszakában az elválás kimondását nem kérhette, ha a panaszló fél maga is okot szolgáltatott a házasságtörésre; ha ő maga a vétkes társat elcsábította; a házasságtörést megengedte vagy jóváhagyta, vagy a bűnt elengedte, akár nyíltan, akár hallgatólagosan, és folytatta a vétkes féllal a házassági együttélést; valamint aki maga is paráználkodott.

Ha a bírói ítéletben házasságtörés miatt elmarasztalt fél be tudta bizonyítani, hogy az örökös elválasztás kimondása után házastársa is házasságtörést követett el, akkor jogosult lett az életközösség visszaállítását követelni, mivel a kölcsönös hűség iránti kötelezettség az ágytól-

⁵³ SZFVPL 1856/31/3.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁵⁴ Az egyházi bíróságok hatásköréről I. bővebben: HÁRSFAI, Egyházi eljárásjog 56–75.; BÓNIS – DEGRÉ – VARGA, A magyar bírósági szervezet és perjog története 74–75.; BÓNIS, Az egyházi bíraskodás fejlődése 640–641.

⁵⁵ BÁNK, Kánoni jog II. 147.; SZUROMI, Szempontok a katolikus egyház jogrendjének működéséhez 197.; KUMINETZ, Katolikus házasságjog 37.; Magyar Katolikus Lexikon, házasságtörés; HANÁK, Ágytól asztaltól...? 184.

asztaltól elválás után is fennállt.⁵⁶

Az ártatlan fél nem volt jogosult az elválásra az 1917-es kódex szerint, ha 1) a házasságtörésbe beleegyezett, akár kifejezetten, akár hallgatólagosan (azaz nem akadályozta meg, pedig könnyen megtehetette volna); 2) ha maga adott rá okot (például tanáccsal, rábeszéléssel); 3) ha a házasságtörést kifejezetten vagy hallgatólagosan megbocsátotta. Vélelmezendő a megbocsátás, ha a megbizonyosodástól számított 6 hónapon belül nem hagyta el a vétkes felet, vagy nem kezdeményezte a szeparációt. 4) Az sem jogosult az elválásra, aki maga is elkövette a bűntettet (ez gyakori volt a szentszékek gyakorlatában).

Fontos újítása volt az első egyházi törvénykönyvnek, hogy amennyiben biztos és nyilvános volt a házasságtörés, az ártatlan fél önhatalmúlag is elválhatott. Ebben az esetben az elválás természeténél fogva örökösnek minősült, az ártatlan fél sosem volt köteles az együttélést helyreállítani. De természetesen joga volt megtenni, ha úgy érezte helyesnek.⁵⁷

Az elméleti megalapozást követően át kell térni annak vizsgálatára, hogy e szabályok miként valósultak meg a szentszékek gyakorlatában. 1856 és 1871 között 83 ágytól-asztaltól elválás iránti keresetet indítottak a székesfehérvári szentszéken, amelyből házasságtöréssel kapcsolatos ügy 11 volt. Néhol nősparáznaságnak is hívták (amelyet nő követhetett el, házas férfivel).⁵⁸

Az általam vizsgált szeparációs perek túlnyomó többségében – ahogy már fentebb is jeleztem – mindkét fél a másikat vádolta a házasság megromlásáért, a feleség leginkább férje kegyetlenkedését hozta fel vádként, a férj pedig leggyakrabban házasságtörésre hivatkozott.⁵⁹

Amint a szeparáció általános elemzésekor már láthattuk, az örökös elvászásra nagyon ritkán került sor, csak végső esetben, ultima ratio jelleggel alkalmazta a szentszék; és csak a házasságtörés szolgáltatott megfelelő alapot a kimondására (ahogy azt a jogszabályok is előírták).⁶⁰

A végleges elvászásra példa *O. Kálmán* római katolikus keszthelyi lakos felperes és *V. Anna* római katolikus szintén keszthelyi lakos alperes ágy- és asztaltól örökösen elvászató ítélete. Ennek indoka: „*a nő részéről könnyelmű és pazarló életmód, ledér szerelmeskedés, főleg pedig egészen a nyilvános botrányig űzött gyakori házasságtörés.*”⁶¹

A vizsgált dokumentumok alapján azt a gyakorlati attitűdöt állapíthatjuk meg, hogy nem mindig örökös elvászató ítélet született a bebizonyosodott házasságtörés esetén sem. Példaként szolgálhat erre *K. Katalin* felperes és *B. György* alperes ügye, amelyben a hűtlenség bebizonyosodott, mivel éjjel elfogták a férjet egy gyanús személynél, bezárták, nehogy idő előtt el tudjon menekülni, és bizonyítani tudják a paráználkodást. Ezt a tényt a ráckevei tanács bizonyítványa is megerősítette, amelyben rögzítették a tényeket. Ennek ellenére csak ideiglenesen választották el a feleket.⁶²

⁵⁶ KONEK, Egyházjogtan kézikönyve 1867. 648.00

⁵⁷ SIPOS – GÁLOS, A katolikus házasságjog rendszere 577–579.

⁵⁸ SZFVPL 1845/16-17/2. A nőt nősparáznaság miatt választották el ágytól-asztaltól a férjétől, amely nem köteleket érintő ok, így nem köthetnek új házasságot. Az ítélet jogszabályi alapjai: Máté 19:1–2, Márk 10:9–10, Trid. zs. 24. ülés 7. can., 1791. évi 26. tc. 10. §.; Szentszéki jegyzőkönyvek 1860–1871.

⁵⁹ Például SZFVPL 1856/40/5., SZFVPL 1856/31/3., SZFVPL 1856/26/11.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁶⁰ VÉL 27/1906. *T. Endre* és *F. Magdolna* házassági ügyében az alperes házasságtörést követett el, a zalaegerszegi királyi törvényszék felbontotta a házasságot, ennek ellenére kérte a felperes, hogy a szentszék mondja ki az ágytól-asztaltól való örökös elválást, mert mint híven vallásához ragaszkodó egyén, súlyt helyezett a szentszék ítéletére és csak annak megnyerése után érezte magát lelkiismeretében is egészen nyugodtan.

⁶¹ VÉL 26/1880.

⁶² SZFVPL 1856/24/9.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

Leginkább erre törekedett a szentszék, mintegy kiskaput hagyva a könnyebb békülésre.

Több esetben nem tudták minden kétséget kizáróan bebizonyítani a házasságtörést, illetve, ha be is bizonyították, vagy mindkét fél bűnös volt, vagy pedig az ártatlan kész volt a megbocsátásra (még gyereknemzés ellenére is), így nem született elv拉斯ztó ítélet. Az általam vizsgált időszak gyakorlatában a leggyakrabban ennek megfelelően az ítélet: „együttlakásra és élésre” kötelezés volt. Az alapos bizonyosság megkövetelését jól nyomon követhetjük például *D. György és M. Juli* önként elvált házaspár perében, amelyben a feleség vádja a következő volt: „*férjének férjehagyott volt gazdaasszonyávali gyanús társalgása*”. Ezt tanúkkal igazolta, és a férj is elismerte a látogatást, a gyanús társalgást viszont nem, így ezt nem találta elegendőnek a szentszék az elv拉斯ztó ítélet kimondásához.⁶³

R. Teréz és R. Lipót perében az alperes férj megcsalta a feleségét a szakácsnőjével, gyermeket is nemzett neki. Ennek ellenére a nő úgy nyilatkozott a perben, hogy kész megbocsátani a férjének, amennyiben a szakácsnőt eltávolítják a háztól, így nem választották el a feleket.⁶⁴

Több vizsgált ügyben mindkét félnél bebizonyosodott a házasságtörés, általában az egyik házastárs cselekedetét a másik tette miatti bosszú motiválta, viszont mivel az együttélés folytatása mellett tették le a voksukat a felek, vagy legalább az egyik (a másiknak nem kell a beleegyezése, mert ha ő maga is házasságot tört, akkor nincs joga az elv拉斯ztást kérni), így nem választották el őket.⁶⁵ *L. Teréz és G. Sándor* ügyében bebizonyosodott, hogy mindkét fél házasságot tört, az alperes – állítása szerint – csak bosszúból, de mivel mindkét fél úgy nyilatkozott, hogy együtt akarnak maradni, így nem választották el őket a bebizonyosodott házasságtörés ellenére sem.⁶⁶

Ha az ítéletek jogszabályi alapjait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy több forrásból is merítettek a szentszékek bírái. Nem csak kimondottan jogszabályokat vettek alapul az ítélet meghozatala során, hanem a Biblia, azon belül az Újszövetség is egyik alapvető jogforrásnak és hivatkozási alapnak, zsinórmértéknek számított az általam vizsgált szentszékek gyakorlatában (Máté, Márk evangéliuma). Ezentúl a házassági ügyeket szabályozó pápai dekretálisok és zsinati határozatok is megjelentek az ítéletekben mint a tételes egyházi jog kötelező rendelkezései: *Trienti zsinat* (24. ülés 7. can.); *IX. Gergely* pápa Liber extrája, örökös elv拉斯ztásnál: 4. könyv, XIX. cím, IV. fej. és XXI. cím, IV. fej.). Mindezekon felül hazánk világi törvényei és ítélkezési gyakorlata is fontos hivatkozási alapnak számított: *Werböczy* Hármaskönyve, I. rsz. 105. cím; 1791. évi 26. tc. és „161 felső ítélet”.⁶⁷

Összességében elmondható, hogy a bírói gyakorlat a szeparációs perekben meglehetősen következetesen alkalmazta azokat a szempontokat, amelyeket maga alakított ki a jogszabályi alapok mellett. Azzal lehet vitatkozni, hogy ezek a felekre nézve mennyire kedvezőek. Ellenben fontos hangsúlyozni, az egyház igyekezett mindent megtenni azért, hogy a házasságok helyrejöjjenek, a még menthető kapcsolatok ne bomoljanak fel, amely végső soron a lelkek üdvösségét szolgálja, ez pedig az egyház minden ténykedésének, így a bíraskodásnak is fő célja.

⁶³ SZFVPL 1845/14/2.; SZFVPL - IV. - No.5900/10.

⁶⁴ SZFVPL 1856/27/7.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁶⁵ SZFVPL 1856/31/3., SZFVPL 1856/40/5., SZFVPL 1856/38/14.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁶⁶ SZFVPL 1856/38/14.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

⁶⁷ SZFVPL Szentszéki jegyzőkönyvek 1856–1871.; SZFVPL - IV. - No.5900/12.

Felhasznált irodalom és források

- BAGOSSY Bertalan: Feladatunk a polgári házassággal szemben. Szatmár 1896
- BÁNK József: Kánoni jog II. Budapest 1962
- BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Budapest 1961
- BÓNIS György: Az egyházi bíraskodás fejlődése a Mohács előtti Magyarországon. In: BALOGH Elemér (szerk.): Bónis György: Szentszéki regeszták. Szeged 1997
- BOZÓKY Alajos: Az egyházi jog tankönyve. Pest 1871
- HAJNAL Henrik: A m. kir. Kuria legujabb gyakorlata köteléki és nőtartási perekben. Budapest 1936
- HANÁK László: Ágytól asztaltól...? város nélkül 1986
- HÁRSFAI Katalin: Az alkoholizáló életmód hatásának figyelembe vétele a házassági beleegyezés vizsgálatánál. Kánonjog 9. Budapest 2007
- HÁRSFAI Katalin: Egyházi eljárásjog. Budapest 2006
- HÜBNER Emil: Egyházjog és jogtörténet. Cegléd 1928
- KISS Gábor: A világi krisztushívők közreműködésének lehetőségei az egyház kormányzati hatalmának tekintetében. In: SZABÓ Csaba (szerk.) Tavasz Szél 2018 Konferencia, Konferenciakötet I. Budapest 2018
- KONEK Sándor: Egyházjogtan kézikönyve. Különös tekintettel a magyar állam egyházi viszonyaira. Budapest 1889
- KONEK Sándor: Egyházjogtan kézikönyve: különös tekintettel a magyar Szent Korona tartományaira. Budapest 1867
- KUMINETZ Géza: Katolikus házasságjog. Különös tekintettel a latin egyház jogára. Budapest 2002
- MAGYAR KATOLIKUS LEXIKON. VII. kötet. Budapest 2002
- MÁRKUS Dezső: A házassági jog és az anyakönyvi törvény kézikönyve, az 1894. XXXI., XXXII. és XXXIII. törvénycikkek és az azokra vonatkozó összes rendeletek és utasítások. Budapest 1895
- RÉVAY Bódog: A hűtlen elhagyás. Budapest 1921
- RÉVAY Bódog: Az elhagyásos per. Házasságjogi tanulmány. Budapest 1920
- ROSNER Ervin: Régi magyar házassági jog. Budapest 1887
- SCHERMANN Egyed: A házasság jogi és erkölcsi szempontból. Budapest 1913
- SIPOS István – GÁLOS László: A katolikus házasságjog rendszere a Codex Iuris Canonici szerint. Budapest 1960
- SZABÓ István: Az állami házasság megjelenése és a házasság felbonthatóságának kérdése. Iustum Aequum Salutare 2008/3. sz. 49–54.
- Szent István Király Dekrétomainak Második Könyve. Magyar Törvénytár. 1000–1526. évi törvénycikkek. Budapest 1899
- Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár (SZFVPL) 234/43
- SZUROMI Szabolcs Anzelm: Az egyházi házasságra vonatkozó kánoni előírások történetének vázlata. Iustum Aequum Salutare 2008/3. sz. 39–48.
- SZUROMI Szabolcs Anzelm: Szempontok a katolikus egyház jogrendjének működéséhez. Budapest 2010
- Veszprémi Érseki és Főkáptalani Levéltár (VÉL) 564/1907